

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ ЯК РІЗНОВИДУ ЕЛЕКТРОНИХ ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

МАТВЄЄВ П.С. - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського Університету імені Бориса Грінченка

УДК 346.93
DOI

Стаття посвячена дослідженню можливості використання електронної переписки як різновидності електронних доказів в господарському судочинстві України, представлено його характеристику та здійснений аналіз оцінки вищезгаданої переписки в якості доказів господарськими судами України. Автором розглянуті основні проблемні моменти, які існують в даний час при оцінці судами електронної переписки як доказів в господарському процесі України.

Ключові слова: електронні докази, електронна переписка, електронна пошта.

Постановка проблеми

В сучасному суспільстві юридичні та фізичні особи використовують електронну переписку як швидкий та ефективний спосіб для укладення угод, уточнення чи зміни умов договору та ін. При цьому часто сторони не створюють ніякого іншого документообігу, крім електронного.

Очевидно, що електронна пошта має безліч переваг і широко використовується в процесі ведення господарської діяльності. Однак, у разі виникнення спору та зверненні до суду для його вирішення постає необхідність у правильному використанні електронного листування як доказу в судовому процесі. Питання можливості використання електронного листування як доказу в господарському суді далеко не

нове, проте, тривалий час залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню інституту електронних доказів були присвячені праці Булгакової І.В., Бурганова Р.С., Блажівської Н.Є., Боннер О.Т., Вершиніна О.П., Ворожбит С.П., Горелова М.В., Луспенник Д.Д., Мітрофанової М.О., Тертишнікова Р.В., Фурси С.Я. та інших. Однак, досліджені питання в працях вищезгаданих науковців щодо електронного листування як різновиду електронних доказів, на даний час, не в повній мірі відповідають сучасному стану розвитку інформаційних технологій, а тому в даній статті буде здійснено дослідження сучасного стану використання електронного листування як доказу в господарському процесі України.

Невирішені раніше проблеми

Питання можливості використання електронного листування як доказу в господарському судочинстві далеко не нове, проте, тривалий час воно не втрачає своєї актуальності, так як у випадку виникнення будь-якого спору постає необхідність у правильному представленні суду електронного листування як доказу.

Метою дослідження в даній статті є встановлення юридичної сили електронного листування як доказу в господарському судочинстві України.

Виклад основного матеріалу

В сучасному суспільстві більшість юридичних та фізичних осіб користуються електронним листуванням як швидким та ефективним способом для укладення договорів, внесення до них змін чи уточнення певних умов, підтвердження певних фактів чи обставин, та ін. Суттєві труднощі можуть спіткати учасників договірних відносин у випадку виникнення спірних питань та зверненні до суду для їх вирішення.

Подання та дослідження судом електронного листування залежить від багатьох факторів, які буде наведено та детально проаналізовано в даній статті.

Електронне листування є підвидом електронних документів, які в свою чергу законодавець відніс до електронних доказів. Так, електронними доказами законодавець визначає інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи (ч. 1 ст. 96 ГПК України) [1].

Здійснюючи дослідження теоретико-правових засад електронного листування, як підвиду електронних документів хотілося б зазначити наступне.

Відповідно до приписів статті 207 Цивільного кодексу України, правочин є таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), якими обмінялися сторони [2].

Електронним документом є документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Законодавцем передбачено, що виключно накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа (ч.ч. 1, 2 статті 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [3].

Кваліфікованим електронним підписом в світі електронного документообігу є аналог власноручного підпису. Тобто це певний блок інформації, який додається до файлу автором (підписувачем) та захищає його від несанкціонованої модифікації (внесення змін), а також містить інформацію відносно підписанта.

Варто зазначити, що Цивільний кодекс України розглядає електронний документ лише як певний технічний засіб передачі письмової форми правочину, а не як окрему форму.

Статтею 11 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачено, що електронний документ вважається одержаним адресатом з часу надходження автору повідомлення в електронній формі від адресата про одержання цього електронного документа автора, якщо інше не передбачено законодавством або попередньою домовленістю між суб'єктами електронного документообігу [4].

У разі відсутності домовленості між суб'єктами електронного документообігу щодо підтвердження факту одержання електронного документа, таке підтвердження може бути здійснено в будь-якому порядку. Обов'язковими елементами, які має містити підтвердження є дані про факт і час отримання електронного документа та відомості про відправника даного підтвердження. Якщо ж підтвердження про факт одержання цього електронного документа не надійде, то вважається, що електронний документ адресатом не отримано.

Як правило, листи з електронної пошти зберігаються в пам'яті комп'ютера, з якого воно було відправлено або на сервері поштової служби. Таким чином, підтвердити відправку листа з певного комп'ютера або IP-адреси можливо. Знаючи IP-адреса комп'ютера, з якого відправлялася повідомлення, відповідно до клопотання сторони або на власний розсуд суд може вимагати від провайдера відомості про приналежність IP адреси, що дасть можливість встановити коло осіб, які мали можливість відправити повідомлення. Оцінка електронного повідомлення в даному випадку повинна проходити в сукупності з іншими доказами. Так в першу чергу, з листування має бути зрозуміло від кого і кому направлено лист або документ. Звісно ж, що про ідентифікацію сторін листування слід подбати заздалегідь, передбачивши в договорі виключний перелік адрес електронної пошти сторін, з яких має бути здійснене листування, так як довести

приналежність тої чи іншої адреси електронної пошти конкретній особі або організації може бути дуже складно.

Варто зазначити, що даний спосіб передбачає обов'язкове використання сторонами саме тих електронних адрес, які прямо позначені в договорі, оскільки на практиці такий спосіб встановлення достовірності електронного листування є не дуже надійним та проблематичним.

Необхідно звернути увагу на той факт, що особа, яка здійснює листування по електронній пошті від імені іншої особи (або в його інтересах), має бути на це уповноважена, що також має бути передбачено умовами договору чи його доповненнями.

Як правило, в господарському судочинстві суди не приділяють належної уваги електронному листуванню як доказу, через технічні труднощі, які виникають при витребуванні та вивченні даного виду електронних доказів. А тому, якщо надані суду документи оформлені суперечливо, без належної конкретики, то швидше за все вони будуть відкинуті судом на підставі недостовірності.

Досить часто електронне листування є основним доказом у спірних правовідносинах, так як містить відомості про обставини, що мають значення для об'єктивного, повного та всебічного вирішення спору. Однак, законодавство України чітко не встановлює даних, стосовно того, які обов'язкові елементи повинні мати електронне листування для його використання в якості доказу в господарському суді, а тому, при дослідженні вказаного виду електронних доказів відсутня єдина судова практика.

Зазвичай листування сторін по електронній пошті, яке надається сторонами як доказ у справі у вигляді паперової роздруківки долучається судом до матеріалів справи, але будь-якої доказової сили в собі не несе, оскільки практично неможливо визначити, чи вносилися зміни в зміст електронних листів, яка конкретно посадова особа вела дану переписку, до яких правовідносин сторін вона відноситься і т.д. Вона може бути прийнята судом як доказ тільки при наявності відповідної угоди сторін. Зазначена угода може бути відображена в договорі або складена у вигляді окремого документа, який

встановлює порядок взаємодії сторін при здійсненні та виконанні угод. В даній угоді необхідно максимально детально описати умови і порядок електронного листування, які визнаються сторонами обов'язковими:

- конкретні адреси електронної пошти сторін;
- вимоги до оформлення документів;
- періодичність перевірки сторонами електронної пошти;
- способи посвідчення документів; формати файлів.

При цьому достовірність електронного повідомлення складається із сукупності наступних факторів:

- необхідності ідентифікації відправника та одержувача;
- необхідності встановлення повноважень відправника та одержувача на прийняття відповідних рішень, що складають предмет електронного листування;
- необхідність встановлення автентичного безпосереднього електронного повідомлення.

Варто пам'ятати, що не може вважатись електронними документами (копіями електронних документів) роздруківка електронного листування в розумінні ч. 1 статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», у випадку відсутності обов'язкових реквізитів документа, зокрема, електронного підпису, які унеможливають ідентифікацію відправника повідомлення [5].

Аналогічні правові висновки викладені у постановках Верховного Суду від 11.06.2019 у справі №904/2882/18 [6], від 28.12.2019 у справі №922/788/19 [7], від 16.03.2020 у справі №910/1162/19 [8].

Обмін між сторонами інформацією при виконанні договірних зобов'язань шляхом надіслання електронних листів уже давно став частиною ділових звичаїв в Україні. Відповідно до статей 3, 5 та 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» юридична сила електронного документа, як доказу, не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має

електронну форму [9]. Такий висновок було зроблено Верховним Судом в постанові від 27.11.2018 у справі 914/2505/17 [10].

Необхідно зазначити, що судами застосовуються різні підходи щодо оцінки електронних листів як доказів в роздрукованому вигляді. Деякі суди приймають листування сторони з своїм опонентом, у випадку, якщо із суті листів чітко зрозуміло, що листування велося саме між сторонами спору. Суди розглядають такі роздруковані листи як докази в сукупності з іншими доказами.

Інші ж суди не вважають електронне листування доказом у справі. В таких випадках способом доведення наявності вказаного листування є проведення комп'ютерно-технічної експертизи на предмет дослідження електронної пошти. Для проведення вищезазначеної експертизи необхідно надати для дослідження жорсткий магнітний диск (вінчестер). Експертне дослідження допоможе виявити наявність вказаної інформації та відновити її у випадку видалення. Варто зазначити, що для надання експерту носія необхідно мати уявлення про його місцезнаходження, яке допоможе встановити власник сервера або суд, а також мати можливість надати його експерту.

На даний час при дослідженні електронних доказів суди притримуються наступних правових висновків Верховного Суду.

Верховний Суд у постанові від 11.06.2019 у справі № 904/2882/18 зазначив, що надана позивачем роздрукована електронна переписка не може бути використана як доказ у справі, оскільки не відповідає вимогам Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», не містить електронного підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, що унеможливує ідентифікацію відправника повідомлення, зміст такого документу не захищений від внесення правок та викривлення. Також суд звернув увагу на той факт, що в договорі, який було укладено між сторонами, не наведено умов щодо можливості використання електронного листування під час його виконання, щодо погодження між сторонами відповідних адрес для електронного листування та переліку осіб, уповно-

важених на ведення зазначеного листування [11].

Верховний Суд в своїх постановках зазначає, що не є порушенням норм процесуального права не дослідження оригіналу електронного доказу за наявності в матеріалах справи паперових копій цих доказів та за відсутності обґрунтованих сумнівів у їх відповідності оригіналу (Постанова ВС від 28 квітня 2021 року у справі № 234/7160/20 [12], від 18 червня 2021 року у справі № 234/8079/20 [13]).

Висновки

Електронне листування як вид електронних доказів є важливим елементом у доведенні учасниками справи своїх правових позицій під час судового розгляду справи. Необхідно пам'ятати, що виключно беззаперечно дотримання всіх законодавчо-передбачених обов'язкових елементів при використанні електронного листування є гарантією успішного здійснення господарської діяльності.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> – Назва з екрана.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-15 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> – Назва з екрана.

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-15 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15> – Назва з екрана.

4. Там само.

5. Там само.

6. Постанова Верховного Суду від 11.06.2019 у справі №904/2882/18 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <https://>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню можливості використання електронного листування як різновиду електронних доказів в господарському судочинстві України, надано його характеристики та здійснено аналіз оцінки вищезазначеного листування як доказу господарськими судами України. Автором висвітлено основні проблемні моменти, які існують на даний час при оцінці судами електронного листування, як доказів в господарському процесі України.

Ключові слова: електронні докази, електронне листування, електронна пошта.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the possibility of using electronic correspondence as a kind of electronic evidence in economic proceedings of Ukraine, provided its characteristics and analyzed the assessment of the above-mentioned correspondence as evidence by economic courts of Ukraine. The author highlights the main problematic points that currently exist in the assessment of electronic correspondence by courts as evidence in the economic process of Ukraine

Keywords: electronic evidence, email correspondence, e-mail.

reyestr.court.gov.ua/Review/82426143 – Назва з екрана.

7. Постанова Верховного Суду від 28.12.2019 у справі №922/788/19 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86717260> – Назва з екрана.

8. Постанова Верховного Суду від 16.03.2020 у справі №910/1162/19 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88244984> – Назва з екрана.

9. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-15 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15> – Назва з екрана.

10. Постанова Верховного Суду від 27.11.2018 у справі 914/2505/17 [Електро-

ний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78450568> – Назва з екрана.

11. Постанова Верховного Суду від 11.06.2019 у справі № 904/2882/18 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82426143> – Назва з екрана.

12. Постанова Верховного Суду від 28.04.2021 у справі № 234/7160/20 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96631900> – Назва з екрана.

13. Постанова Верховного Суду від 18.06.2021 у справі № 234/8079/20 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97966561> – Назва з екрана.